

Cantatevesper rond Motet 'Jesu meine Freude', BWV 227, gehouden op oudejaarsavond 31 december 2022 in de Hooglandse kerk. Voorgnager: ds. Margreet Klokke

Inleiding tot de schriftlezingen en het motet

Het motet dat straks klinkt valt op door aan de ene kant een strakke structuur in de opzet ervan en aan de andere kant vrijheid in de details. En de spanning tussen deze twee - die vaste vorm en die vrijheid - die laat tegelijk zien waar het inhoudelijk over gaat in het motet.

Om oog te krijgen voor de structuur, moet je om te beginnen kijken naar de eerste en de laatste regel van het motet. Dat is: 'Jesu meine Freude'. Het begint en eindigt met dezelfde woorden, op dezelfde melodie. Dat is een eerste aanwijzing ervan, dat dit motet een soort muzikale spiegel is. Er zit een duidelijke symmetrie in. Het eerste deel wordt weerspiegeld in het laatste. Het tweede in het ena-laatste. De delen drie, vier en vijf hebben een vergelijkbare opzet als de delen zeven, acht en negen. En deel zes – dat is het centrum. Het midden. Vóór dit deel zijn er tweehonderdnegen maten, en ná tweehonderdacht. Dat is net niet helemaal gelijk, maar men denkt dat dit later zo gekomen is door een andere notatie. Een muzikale spiegel is het, dus.

De oneven delen zijn koraalverzen, bewerkingen van coupletten van het in die tijd bekende kerklied 'Jesu meine Freude'. De tekst ervan is in de ik-vorm geschreven. Het ik van de gelovige komt erin aan het woord. Deze zingt van een persoonlijk, doorleefd vertrouwen in de weg die Jezus is gegaan.

De even delen bestaan uit op muziek gezette teksten van de apostel Paulus, uit zijn brief aan de gemeente in Rome. Je zou kunnen zeggen: Daarin gaat het om de leer. Terwijl het in de oneven delen om het leven gaat.

In dit motet zijn leven en leer dus met elkaar in gesprek, waarbij het leven het eerste en het laatste woord heeft.

Dit over de vorm. Die heeft een strakke structuur.

Daarbinnen vindt Bach een wonderlijke vrijheid. In de details. De componist beeldt de woorden uit, in muziek. Vooral deel vijf valt op in dat opzicht. De muziek is daar zoiets als een impressionistisch schilderij bij de woorden.

Kenners zeggen: het is een dramatisch unicum. De woorden 'krachen' en 'blitzen' worden uitgebeeld. Bij 'toben' wordt de muziek wild in de bassen. Bij 'springen' springt de muziek. En dan is er de rust en de stilte bij 'verstummen'...

Bach vindt vrijheid in zijn verbeelding van de détails. Overal in dit motet. Maar vooral als het gaat over de Geest van Jezus. Dan is er steeds beweging. Dynamiek. Leven.

Dat brengt ons bij de inhoud van ‘Jesu meine Freude’, de tekst van de schriftlezingen. Ook daarin gaat het om de spanning tussen vorm en vrijheid. Maar dan niet die van de muziek, maar die van de mens. U en ik, wij hebben bij onze geboorte vorm gekregen. Een lichaam. We zijn ‘vlees’ geworden, zoals Paulus dat zegt. En dat lichaam, dat brengt beperkingen met zich mee. In ons ‘vlees’ zijn we afhankelijk van de aarde, en van elkaar. We zijn feilbaar, we zijn niet perfect. We zijn kwetsbaar, wat we meemaken raakt ons. We zijn sterfelijk, mensen van de dag. Op oudejaarsdag voel je dat meer dan anders. Ermee omgaan is lastig. Niet iedereen kan ertegen, die afhankelijkheid, die feilbaarheid, die sterfelijkheid. Je kunt proberen jezelf ertegen te beschermen. Door het verzamelen van bezit, het verwerven van macht, door het eindeloze medische circuit. Dat kan alleen wat dóen met je menselijkheid. Je kunt jezelf erdoor gaan overschatten. En dat is zonde, zegt Paulus. Als je denkt dat je het in je eentje wel redt. Zonder God en je naaste. Dan ben je niet meer wie je bedoeld bent om te zijn. Het is de kunst van menszijn om binnen de vorm die je gekregen hebt, van de afhankelijke, feilbare, en sterfelijke mens, vrijheid te vinden. En die kunst, daarin kun je je oefenen op de vleugels van de Geest van Jezus. Dat is de Geest van de liefde. Afhankelijkheid bijvoorbeeld – in zijn Geest kun je ermee leven, je kunt er zelfs in floreren. Want in de liefde is dat geen lot, maar iets waar je in vrijheid voor kiest. En dan kan het ook een ongelofelijke schoonheid krijgen. Ik denk aan de foto, gisteren in de krant, van twee oude mensen in Oekraïne. Beide waren ze ingepakt in verband. Van hun hoofd, tot hun handen. Ze waren kennelijk geraakt, door de splinters van de inslag van een raket. Maar ze waren meer dan ‘vlees’. Ze schuilden bij elkaar. Er werd tederheid uitgewisseld. Ze waren zo echt menselijk. Hartverscheurend, en prachtig. De Geest van Jezus, de Geest van de liefde – die maakt vrij tegenover de begrenzingen van de vorm van ons bestaan, ons lichaam.

Vorm en vrijheid. Lichaam en Geest. Om de spanning tussen die twee gaat het vanavond, in woord en muziek.

Bronnen:

www.eduardvandenhengel.nl voor alle informatie over Motet BWV 227

K. Bouhuijs en K. A. Deurloo, ‘Taalwegen en dwaalwegen’ over Vlees en Geest bij Paulus, p. 119 ev.

Gebeden: Onze Vader

Avondgebed

De dag is voorbij
de nacht gekomen

De onrust in ons
mag tot rust komen;
alle gevoelens
tot bedaren.

Als aan een stil meer
zijn wij hier
voor uw aangezicht
en kijken nog even
naar het jaar dat was.

Wij zien
licht en donker
goed en kwaad
momenten van geluk en zorg
vrijheid en gebondenheid.

En wij bidden
mag het donker
voor uw Aangezicht
op zijn plaats
worden gezet;
ons hart
gericht worden
op het licht

opdat wij morgen
opnieuw beginnen,

met Christus, onze Heer...

Voorbeden (zie volgende pagina)

Wij bidden
voor mensen die
in het afgelopen jaar
aan den lijve
hebben ervaren
wat het is om
afhankelijk te zijn
van anderen.
Voor wie
andermans handen
nodig hadden
om schoon te worden
te eten,
andermans voeten
en kracht
om te bewegen
ergens te komen,
andermans ogen
om te zien
te lezen,
andermans overvloed
om niet
tekort te komen.
Mag er
in het komende jaar
liefde zijn
en vrijheid
in ons onderlinge
geven en ontvangen
opdat wie afhankelijk
zijn
mens blijven.

Wij bidden
voor mensen die
in het afgelopen jaar
tot in hun tenen
hebben gevoeld
dat wij feilbaar zijn.
Voor wie
hun eigen
tekortschieten
hebben moeten
erkennen
door de gevolgen
van hun doen
of laten,
voor wie er
door anderen
op zijn aangesproken
dat zij een grens
zijn overgegaan
in hun spreken
of handelen,
voor wie excuses
hebben moeten
aanbieden
voor zwaar wegende
schuld
uit het verleden.
Mag er
in het komende jaar
liefde zijn
vergeving en
bevrijding
in de omgang
met onze momenten
van de weg van de
mens kwijt zijn.

Wij bidden
voor mensen
die zich
in het afgelopen jaar
tot in hun ziel
bewust werden
van onze
sterfelijkheid.
Voor wie ziek waren
voor wie iemand
verloren
voor wie geraakt
werden
door alle
dood en verderf
van de oorlog
zo dicht bij ons
in de buurt.
Mag de Geest
van Jezus uw Zoon
ons in het komende
jaar
vrij maken
van de angst
voor onze tijdelijkheid
en in liefde
verbinden
met uw Eeuwige
en trouwe
ER ZIJN, voor ons.

Stil gebed

